

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti

Umumiy psixologiya kafedrasi dotsenti, Phd **Raximova Indira Igorevna**

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti 1 kurs magistranti

Sayfullayeva Sojida Saidjanovna

Toshkent shahar Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi O'quvchilarni kasb-

hunarga yo'naltirish va psixologik xizmat bo'limi boshlig'i

AIFU psixologiya faoliyat turlari 1-kurs magistranti

Annotatsiya

Maktab ostonasiga oyoq qo'yish har bir inson uchun nihoyatda katta hayotiy burilishdir. Mana shu davrdan boshlab bolalikning eng beg'ubor onlariga bir qadar cheklanishlar kirib keladi. Endi bola oilada nafaqat oilaviy ba'zi burchlarni, vaholanki, uz shaxsi uchun zarur bo'lgan xususiy vazifalarni bajarishi shart davrga o'tadi. Bu bilan uning oiladagi roli bir qarashda kamayganday emas, aksincha ko'paygan bo'ladi. Ya'ni u o'z obro'sini endi nafaqat oila a'zolari o'rtasida, aksincha, jamiyat o'rtasida oila obro'sini o'z shaxsiy harakati bilan himoya qilish davri boshlanadi.

Kalit so'zlar: metodika, ruhiy salomatlik, psixologik yosh

Asosiy qism

Bolalar psixologiyasi — psixologiya sohasi, bolalar psixologik rivojlanishining umumiy va alohida xususiyatlarini, turli yosh bosqichlarida bu jarayon qanday kechishi, uni harakatlantiruvchi kuchlar va qonuniyatlarni tadqiq qiladi. Shu sababli Bolalar psixologiyasi ni ko'pincha yosh psixologiyasi deb ataydilar. Bolalar psixologiyasi bolalarda psixik jarayonlar (ma'rifiy, nutqiy, hissiy, irodaviy va h. k.) paydo bo'lishi va rivojlanishini, psixik xususiyatlar qaror topishini, xilmaxil faoliyatning (o'yinlar, o'qish, mehnat) rivojlanishini, bolaning shaxs sifatida shakllanishini o'rganadi. Bolalar psixologiyasi umumiy psixologiyada ishlab chiqilgan tadqiqot usullaridan foydalanadi, biroq uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari bor. Bola shaxsi yosh xususiyatlarini o'rganishda ko'ndalang kesma va longityud deb nomlangan tadqiqotlar o'tkaziladi. Birinchi holatda birgina psixik jarayonning o'zi bir vaqtda turli yosh guruhlariga taalluqli bo'lgan bolalarda tadqiq qilinadi. Ikkinchi holat (longityud) da esa ma'lum bir (alohida tanlab olingan) bolalarning psixik xususiyatlari ko'p yillar davomida tadqiq qilinadi. Bu esa o'z navbatida ular psixikasi rivojlanishining umumiy kechishini kuzatish imkoniyatini beradi. Bolalar psixologiyasida asosan ota-onalarga bolaga unga bo'lgan ishonch, hurmat, qo'llab-quvvatlash, unga bo'lgan e'tiborlarini his qildirish, Mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan holatlar o'rgatiladi.

Bola dunyoni, atrofnii ota-ona ko'zlari bilan anglaydi. Ota-onaga nima yomon bo'lsa, bola shuni yomon deb hisoblaydi. Ota-ona kimni xush ko'rsa, bola uchun u inson yaxshi bo'ladi. Bu holat bolani 10-12 yoshiga qadar davom etadi. Undan keyin bola o'zi xulosa qilishga o'rganishni boshlaydi. Shunday ekan, bolaning har bir harakati - bu ko'zgdagi sizning aksingiz. Bolalar psixologiyasi 19-asr o'rtalarida mustaqil fan sifatida ajralib chiqq boshladi. U pedagogika psixologiyasi, ped., oliy asab faoliyati fiziologiyasi bilan chambarchas bog'langandir. Uning ma'lumot va xulosalari yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash nazariyasi va amaliyoti uchun,

umumiy psixologiya uchun muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda Bolalar psixologiyasi masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Ruhiy muhiti sog'lom oila a'zosi bo'lgan bolaning birinchi bor maktabga borishi qanchalik hayajonli bo'lmasin bola uchun jiddiy qiynchiliklar tug'dirmaydi. Chunki maktabda o'qituvchi hamma bolalarga bir ko'z bilan qaraydi. Oilada ham bolaga maktabga borganligi muvotiq bilan alohida erkato'g'a qarash qilmagan, maktab uning o'zi uchun kerak bo'lgan burch, sifatida qaragan ma'qul. Chunki, mana shunday qaralgandagina bola uy vazifalariga, maktabda berilgan topshiriqlarga shaxsiy burch sifatida qarashga o'rganib boradi. O'z burchini sezgan shaxsda esa o'z shaxsiga hurmat tuyg'usi tobora ortib yaxshi shakllanadi. Hammamizga ma'lum tushuncha, ya'ni o'zini hurmat qilmaydigan shaxs boshqalarni hurmat qilishni bilmaydi. Bu o'rinda tarbiyaning, maktab va oila tarbiyasining bola shaxsiyatiga bir yo'nalishda mutanosib olib borilishi jiddiy e'tiborga molik. Oddiy tushunchalar ham har kimda har xil tezlik va quvvatda iz qoldiradi. Bu hodisa birinchi o'rinda insonning shaxsiy xususiyat, qobiliyat va yoshi bilan bog'liq bo'ladi. Mana shu o'rinda biz birinchi bor shu paytgacha bola, deb aytib kelgan tushunchani ikkiga ajratishimiz lozim bo'ladi, ya'ni qiz bola va o'g'il bolaga. To'g'ri, farzand tug'ilgandan boshlab oilada uning jinsiga qarab muomala qilinadi va bu bilan jinsiy tarbiya oilada boshlab yuboriladi. Ammo boshlang'ich maktab yoshiga kelib ayniqsa, ikkinchi, uchinchi sinflarda bolalarning jinsiy farqi ko'payib boradi. Buni oilada alohida hisobga olinsagina oilaviy ruhiy muhitga putur yetmagan bo'ladi va oila a'zolari oilaviy holatda o'zlarini erkin sezadi. Xalqimiz orasida qadimdan bu narsaga e'tibor berilgan. Shuning uchun ham qiz bola yoshlikdanoq oilada yordamchi sifatida ko'zga tezroq tashlangan, uning sho'xliklariga, akasi yoki ukasini tejab-tergashlariga «qiz bola-da», deb kattalar uni oldinroq sezishgan.

Xalq, ko'pchilik sezgan bu oddiy tushunchaning tagi uzoqqa ketadi. Ruhshunoslarning fiziolog, medik, pedagog va boshqa mutaxassis olimlarning kuzatishlardan kelib chiqib aytilishi shuni bildiradiki, qiz bolalar o'g'il bolalarga qaraganda maktabning boshlang'ich 1-3 sinfdavrida faolroq bo'lib, o'g'il bolalarni o'sish va ulg'ayishda ortda qoldiradi. Qiz bolalarning bunday tabiiy faolligini oila a'zolari albatta bilishlari kerak. Bu hol alohida e'tiborga olinsa, oilada shaxslarning o'rni va xususiyatlari to'liq hisobga olingan bo'lib ruhiy muhiti ijobiylashib boradi. Aks holda qiz bolaning sho'xliklariga noto'g'ri baho berilgan bo'ladi. Qiz bola sho'xlikda ayblanib, o'g'il bola nofaollikda salbiy baholanishi mumkin. Boshlang'ich sinf, ya'ni olti - to'qqiz yoshli bolalar maktabgacha yoshdagi qiliqlarini endi takrorlashmaydi. Yosh bola o'jarlik qilib piyolani otib yuborishi mumkin, bu holda u piyolaning sinishini o'ylab ham o'tirmaydi. Ammo bunday ishni boshlang'ich sinf bolasi qilmaydi. U endi bunday qiliqni o'ziga ep ko'rmaydi, chunki atrof, boshqalar uning bunday harakatiga qanday baho berishini u biladi va shundan uyaladi. Bu o'rinda insonni jamiyat orasida shaxs sifatida shakllantiruvchi eng katta tuyg'ulardan biri, mana shu keng ma'nodagi ijtimoiy tushuncha bo'lmish, boshqa jonzo'tlar orasida uchramaydigan uyat ekanligini bilishimiz va unutmashimiz kerak. Oilada bolani hech vaqt uyaltirmaslik va izza qilmaslik lozim. Har qanday inson boshqalar oldida uyalishni, uyalganlikni og'ir esdan chiqaradi. Ko'pchilik orasida izza bo'lganligini bir umr esdan chiqarmasligi mumkin. Shunday ekan, oilangizda ruhiy muhit sog'lom bo'lsin desangiz bolangizning hozirgina qilgan no'rin, xato, adashilgan, anglashilmovchilik yuzasidan, uning tajribasizligidan kelib chiqqan hat-ti-harakatini qoralab uni jazolab o'tirmang, ayniqsa voqeani yuziga solib izza qilmang. Shu borada agar bu voqeadan uning biror tanishi voqif bo'lishi xavfi bo'lsa, kechinma yana-da kuchliroq tus olishi mumkin. Bolani xato bo'lishi mumkin bo'lgan ishlardan ogohlantirib tarbiyalab bo

rsangiz uning oiladagi o'rnini kamsitmagan bo'lasiz Piyola bolangizning qo'lidan tushib ketib singanda emas, bu piyola sinib bo'ldi, undan ko'p vaqt ilgari ish buyurganingizda «ehtiyot bo'l , sinib qolmasin», degan tarbiyaviy so'zlardan boshlang. Bola o'z irodasi bilan kunduz maktabd a buyurilgan ishlarni bajarishga o'rgansa, kechqurun ishdan qaytganingizdan keyin siz uni dars tayyorlashga o'tirishga majbur qilishingizga o'rin qolmaydi. O'z burchini bajarish- ga majbur q ilingan oila a'zosining oilada ruhiy o'rni boshqalar bilan barobar bo'lishi mumkin emas. O'z bu rchini majburan qilib o'rgangan bola mustaqillikka o'rganmaydi. Vaholanki, shunday ekan biz hammamiz o'z bolamizning mustaqil bo'lishini juda-juda kutamiz va mustaqillikka o'rgatib b oramiz.

Xulosa

Mustaqil, o'zini o'zi tejab-tergashga o'rganib borgan bolagina o'z hayotini to'liq ta'mi n qilib boradi. Agarda bolaga doim uning ruhiy va amaliy ishlarini ko'rsatib, ularni bajarishga majbur qilib borsangiz bu holda oilada notenglik yuzaga keladi va oila a'zolari o'rtasida noten glik bo'lgan holda ruhiy muhit sog'lom bo'lmaydi. Shunday ekan bolangizning biror holda o'z v azifalarini bajarmaganligini ko'rsangiz albatta majbur qilishga shoshilmang. U o'z vazifasini b ajarmaganligidan oila a'zolari, o'rtoqlari, sinfdoshlari oldida biror marta xijolat cheksa, uyalsa, ayniqsa o'ziga kerak bo'lgan narsani bilmasdan, o'sha narsaga zarurat sezib uni topolmay qols a boshqa bunday qilmaslikka o'rganadi. Chunki uyat, insonning o'z oldida o'zining uyalishi ya xshi ma'noda insonni o'zlikka olib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Katta psixologik lug'at. - M.: Prime-EVROZNAK. Ed. B.G. Meshcheryakova, akad. V.P. Zinchenko. 2003 .
2. <https://avitsenna.uz> > Bolalar salomatligi
3. <https://minikar.ru>